

MUZIEJININKŲ UŽRAŠAI

Kas būtų, jeigu būtų?

Muziejininkė Greta Ščeliokaitė

Vaikystėje visi turi neribotų galimybių vaizdinį: vis gali klausti, o kas būtų, jeigu būtų. Kartais ir dabar galvoje šmėsteli įdomios variacijos, ypač permąstant, kas vyko prieš dešimtis, šimtus metų. Rimti istorikai galėtų vadinti tai nepadariai nepriimtina spekuliacija, nes istorija vyko taip, kaip turėjo, ir tokie svarstymai mažų mažiausiai neatitiktų akademiko rakurso. Ir lai padeda man nenuslysti nuo kėdės prie lango šalia radiatoriaus skaitytojas, kai tyliai jam pakuždėsiu, jog geriau, jei jokios tvirtovės niekad ir nebūtų buvę.

Nekokia iš manęs karybos istorikė, mat esu visiškai pacifistinių pažiūrų ir netikiu nei vieno karo atnešama taika vėliavomis apgaubtuose karstuose. Turbūt todėl ir nestebina pirmosios Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu vyravęs visuomenės požiūris, kad neverta Kauno tvirtovės palikimo už svarbų paveldą laikyti. Žinoma, koks čia gali būti paveldas, kai dar vakar po jį svetimi kariai vaikščiojo, Sobore meldėsi, Šančiuose miegojo, o po dabartinę Laisvę (anuomet Nikolajaus prospektą) nebūtinai kareivišku orumu apsvaigę vaikštinėjo. Vietiniai jau buvo spėję pajauti šleikštų karo skonį, o mieste ir aplink dar daug kas vertė jausti poskonį. Mieste-tvirtovėje ne tik gyvenamieji namai fortai apjuosti, bet ir vyrauja karinė tvarka, kurioje laisvei ne kažin kiek vietos.

Mums prireikė laiko, o kai kam vis dar reikia, kad nustotume nudelbti žvilgsnius nuo sovietinių stabų, lyg gėdos ar kaltės apimti apeitume, nepastebėtume, susitaikytume su jų galimybe pabūti už mus didesniais. Prireikė laiko, kol neapsikentę, pajautę pasidrygėjimą ar šleikštulį ėmėmės bandyti atskirti meną nuo ideologijos. Ir taip daugybę metų stengiamės atskirti pelus nuo grūdų, išsiaiškinti, kas sava ir kas svetima, kas mūsų kultūros apraiška, o kas svetimkūnis įkyrus prielipa. Ar galima griauti meninės vertės neturintį paminklą, išrėžiantį agresorės pasityčiojimo tekstą? Kodėl ne? O kas, jeigu rodosi, kad objektas iš tavęs atvirai juokiasi, bet meninės vertės visgi rasta? Tai kas būtų, jeigu nebūtų?

Šiandien turbūt tik nedaugelis išdrįstu suabejoti Kauno soboro architektūrine verte. Tai tartum karūnėlė ant Laisvės alėjos – vyšnaitė ant torto. Mes juo džiaugiamės, daromės *selfius*, sėdime ant laiptukų ar gerdami kavą vis žvilgčiojam, ar niekas nepavogė, ar tebestovi dar vis. Ir kažkaip nebeįsivaizduojam savo Kauno be šio statinio. Tiesiog apibendrinkime, kad prigijo. Tačiau visgi reikėjo laiko prisijaukinti ir galbūt tik per plauką, na gal per visą kasą, stovi soboras kur stovėjęs nuo pat XIX a. pabaigos. Jokia čia ne paslaptis, kad Kauno Petro ir Povilo soboras statytas Rusijos imperijos Kauno įgulos karių sielovadai. Tad išsikovojus Nepriklausomybę tapo nei šiokiu, nei tokiu. *Ir ką dabar daryti su šitu, atsiprašant, paveldu?* Taip visuomenė ir ėmėsi galvoti, ką čia iš jo padarius. Gal tiesiog nugriauti?

Jei pamenate, Vilniuje yra toks Žaliasis tiltas. Ant Žaliojo tilto stovėjo skulptūros. Žinoma, jos nebestovi, bet kai nukėlinėjo šalin, svarstė, gal geriau jas buvo aplipdyti ir paversti mikimauzais?..

Tad, galiausiai, Kauno Petro ir Povilo soboro nenugriovė, bet perklijavo etiketę: uždažė slaviškus užrašus ir nuo 1919 m. pasakė – dabar čia Kauno Šv. arkangelo Mykolo bažnyčia. O ką išduoda žodis *bažnyčia*? Tai, kad slaviška religija užleidžia miesto centrą katalikams. Kas būtų, jeigu Krašto apsaugos ministerija nebūtų dažų sluoksniu paslėpusi svetimos kultūros įrodymų? Galbūt kraštiečiai būtų gan

rimtai ėmęsi ir perdarę iš soboro biblioteką, kaip svarstyta 1934 m. rugsėjo 23 d. „Dienos“ numeryje, straipsnyje „Kaunas po 50 metų“. Ar būtų išdrįsę nugriauti? Abejoju, nors svarstymų buvo, tačiau šie gana kontraversiški. 1931 m. rugpjūčio 14 ir 18 d. „Dienos Naujienų“ numeriuose diskutuota „Griauti ar remontuoti Įgulos bažnyčia?“. Nuomonių spaudoje būta įvairių: vieniems tai miestą gadinantis gumbas, kitiems atrodė, kad tik kiek padažyti užtektų. Bet kokiu atveju visi, panašu, sutarė dėl vieno – kažką reikia daryti, reikia išnaudoti tai, kokioje vietoje soboras stovi. Šiandien Įgulos bažnyčios viduje nedaug carinės autentikos galėtume rasti. Prie to prisidėjo 1915 metais įžengę Vokietijos imperijos kareiviai, vėliau patys kauniečiai, galiausiai, sovietmečiu kurį laiką soboras buvo atiduotas Vitražo ir skulptūrų galerijai. Ir šiandien mes jį turime kaip savesnį, kartu išgyvenusį istorines permainas. Tarsi visai *prisijaukintą*.

Kauno Petro ir Povilo soboras kyšo virš miesto. XX a. 2 deš. pab. Neilgai trukus po to, kai buvo užfiksuota nuotrauka, perkrikštytas Kauno Šv. arkangelo Mykolo (Įgulos) bažnyčia. Visuomenėje kilo diskusijos dėl tolimesnio pastato likimo

Jauna valstybė būti nelengva. Nelengva ir jei esi pastatas, kurio istorinė vertė dar ne visai apsigaubė dulkėmis. Jei čia pat ką tik buvo svetimi kareiviai, negali fortas *pasidaryti* paveldu per vieną naktį. Dar nepadedą ir tai, kad to meto visuomenė istorinę vertę vertino kiek kitais matais nei mes dabar. Bet grįžkim prie jaunos besikuriančios valstybės. Valstybei reikia daug ko. Reikia visko. Žinot, ko reikia? Plytų reikia. Ir žemės reikia, ant kurios iš tų plytų būtų galima kažką formuoti. O fortai žemės turi daug. Plytų, beje, irgi. Taigi taip jau nutiko, kad fortų žemė (ypač VII ir III fortų) greit buvo apstatyta mediniais nameliukais. Krašto apsaugos ministerija pasvarstė ir nutarė, kad fortai turėtų priklausyti jai, nes juos dar būtų galima pritaikyti krašto gynybai, o laikai neramūs, priešas gali ateiti iš beveik bet kur. Ant nameliukų fortų teritorijoje truputį papyko, pamastė ir pirštu pamojavę liepė nieko be jų žinios nebestatyti. Ir neardyti. Kaip čia pasakius, ardyti gal ir galima, bet prieš tai atsiklauskite. Gražiai paprašius kartais galima derėtis, todėl 1924 m. birželio 4 d. II fortas buvo atiduotas Teisingumo ministerijai ir dar leista pasiimti plytų iš III forto. Tų pačių metų rugpjūčio 11 d. nutarta leisti Žemės ūkio ministerijai iš I forto imti plytas namų statymui. Kas dabar suskaičiuos, kiek tvirtovės plytų galėjo emigruoti į kokį Žaliakalnį...

Nemanau, kad kauniečiai ardė fortus dėl jų neestetiško, gremėzdiško vaizdo. Nevertino ir kaip paveldo, nes žmonės pragmatiškai, reikėjo medžiagų, nuo fortų žaliavos dar tiko antriniam panaudojimui. Tuo metu dar buvo galima rasti gyvų liudytojų, fortus pačių rankomis stačiusių, čia ne kokios bažnyčia ar pilis, LDK laikus menanti, tai gal nieko tokio sieną kitą nuardyti. Krašto apsaugos ministerija savo požiūriu „panaudosim pagal paskirtį“, galima sakyti, išgelbėjo fortus nuo išardymo po plytą. Visgi plytas leido rinkti tik iš labiausiai mūšio metu nukentėjusių apgriuvusių fortų. Jos bet koku atveju jau mėtėsi gabalais. Vėliau ministerijos susėdusios prie stalo dalinosi *čia tau, čia man* ir kiekviena savaip naudojosi fortų teikiama nauda. Panašu, kad 1918–1940 m. tvirtovės palikimas negalėjo išvengti skeptiško požiūrio, bet kartu visuomenė stengėsi jį išnaudoti saviems, besikuriančios valstybės tikslams. Čia būtų galima imti vardinti, kad IX

forte įkurtas kalėjimas, VII forte miesto archyvas, I forte įrengta dujų kamera, o štai 1 baterija pasitarnavo kaip Lietuvos universiteto observatorija...

Vaizduotė neleidžia man įsivaizduoti, kaip atrodytų civilizacija, kurioje niekada niekas dėl nieko nebūtų kariavęs. Nė viena utopija realybėje neturi tvirto pagrindo. Pasvajoti apie tai, kad niekada nebūtume buvę parklupdyti, nedraudžiama, tačiau daug svariau, kaip po to tauta gebės atsistoti, nusipurtyti dulkes ir gyventi toliau.

Kauno senamiesčio panorama. XX a. 2 deš. pab.